

УДК 332.1/330.3

Поліщук В.Г. к.е.н., старший викладач

Луцький національний технічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Зарубіжний досвід стимулювання сталого розвитку регіону розглянуто з таких основних позицій як інструментальне забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, правове забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, суб'єкти стимулювання сталого розвитку регіону. Визначено основні методи адміністративного та ринкового регулювання розвитку економічних процесів, пов'язаних зі сталим розвитком та забезпеченням капіталізації економіки регіонів. Найпоширеніші інструменти податкового характеру, а саме штрафи, екологічні податки, прямі платежі за забруднення навколишнього середовища, плата за користування екологічними послугами, податкові пільги і прискорена амортизація очисного обладнання.

Ключові слова: сталий розвиток, інноваційне стимулювання, капіталізація економіки, регіональна соціо-еколого-економічна система, податкові платежі.

Полищук В.Г.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НАЛОГОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ КАК ПРЕДПОСЫЛКА КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Зарубежный опыт стимулирования устойчивого развития региона рассмотрено из следующих основных позиций как инструментальное обеспечение стимулирования устойчивого развития региона, правовое обеспечение стимулирования устойчивого развития региона, субъекты стимулирования устойчивого развития региона. Определены основные методы административного и рыночного регулирования развития экономических процессов, связанных с устойчивым развитием и обеспечением капитализации экономики регионов. Самые распространенные инструменты налогового характера, а именно штрафы, экологические налоги, прямые платежи за загрязнение окружающей среды, плата за пользование экологическими услугами, налоговые льготы и ускоренная амортизация очистного оборудования. **Ключевые слова:** устойчивое развитие, инновационное стимулирование, капитализация экономики, региональная социо-эколого-экономическая система, налоговые платежи.

Polishchuk V.

FOREIGN EXPERIENCE IN TAX PROMOTING OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS AS PRECONDITION CAPITALIZATION OF UKRAINE ECONOMY

Foreign experience of promoting sustainable development in the region with such basic items as instrumental incentives for sustainable regional development, legal incentives for sustainable regional development agents promoting sustainable development in the region is considered. Basic methods of administrative develop and market regulation of economic processes related to sustainable development and capitalization of software defined regional economies are identified. The most common tools of tax nature, such as fines and environmental taxes, direct payments for environmental pollution, ecological fee for services, tax incentives and accelerated depreciation purification equipment are investigated.

Keywords: sustainable development, stimulate innovation, capitalization economy, regional environmental and socio-economic system, tax payments.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах для повноцінного розвитку суспільства в цілому, а також його регіональних систем, необхідним є використання сучасних дієвих методів та форм впливу на регіон з тим, щоб досягти його сталого розвитку, а також забезпечити зростання капіталізації економіки. В силу впливу на господарюючі структури в регіонах різних факторів (зовнішніх та внутрішніх), як правило, не завжди позитивного характеру, сталий стан регіональних соціо-еколого-економічних (СЕЕ) систем втрачається. Особливо негативного впливу сталість системи зазнала на сучасному етапі розвитку соціо-еколого-економічних систем, коли перманентні негативні явища у соціальній, економічній та екологічній сферах доповнила фінансово-економічна криза 2008 року, проблеми у промисловості та проблеми, пов'язані з глобалізацією. Процеси глобалізації багато в чому поляризують світ. На сьогодні можна вважати, що сформувались кілька світових центрів, куди направлено більшість фінансових потоків світу – США, Західна Європа, Японія [8;9].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На сьогодні існує багато труднощів у досягненні сталого розвитку на різних рівнях соціо-еколого-економічних систем – глобальному, національному та регіональному. В першу чергу варто відзначити етичну дилему, що проявляється у значній диференціації рівнів доходів між заможними та бідними людьми. Рушійні сили глобалізації, ринкова економіка також не завжди націлені на утвердження сталого розвитку. Проте найбільшим лихом є збільшення тиску на екологічну ситуацію: погіршення стану атмосфери (глобальне потепління, збільшення викидів шкідливих газів), біосфери (знищення видів флори та фауни), гідросферу (зменшення кількості та погіршення якості питної води, викиди шкідливих речовин у водне середовище). Питання стимулюванням сталого розвитку регіонів та капіталізації економіки порушуються у працях таких вчених як: Андрущенко В.Л., Бандур С.І., Білорус О.Г., Вахович І.М., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Мельник Л.Г., Міщенко С.Г., Шнипко О.С. та ін.

Цілі статті. Метою дослідження є виявлення, аналіз і характеристика зарубіжного досвіду податкового стимулювання сталого розвитку регіонів як передумови капіталізації економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Попри негативні заяви організацій, що займаються дослідженням стану навколишнього середовища, соціально-економічного розвитку у різних куточках планети, варто все-таки відмітити позитивні аспекти глобалізації. Глобалізаційні процеси, що націлені на збільшення темпів економічного росту, не принесуть позитивних результатів. В сучасних умовах існування варто дотримуватись

принципів “сталого глобалізації” (“sustainable globalisation”) [3]. Зміст таких прискорених інтеграційних процесів спрямований на об’єднання діяльності транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій, урядів та населення різних країн заради досягнення стану стійкої рівноваги динамічних просторових утворень в межах кожної країни – регіонів.

В першу чергу, така співпраця повинна бути націлена на гарантування регіональної екологічної сталості в глобальних координатах розвитку. До основних завдань такої спільної діяльності можна віднести: а) на глобальному рівні: вибір нових пріоритетів на міждержавному рівні, міждержавне регулювання; міжнародні договори і конвенції в галузі навколишнього середовища і розвитку; загальна економічна політика країн по відстоюванню своїх економічних та екологічних інтересів, загальних політик з ціноутворення і підвищення ціноутворення природних ресурсів, об’єднання потенціалу для вирішення спільних завдань та ін.; б) на регіональному рівні: посилення адміністративного механізму стимулювання; посилення значення самоуправління.

Посилення ролі глобального рівня соціо-еколого-економічних систем відбувається через якісне та кількісне посилення всіх зв’язків в світі – економічних, соціальних, екологічних, енергетичних, інформаційних; зростання ролі регіонального рівня в цілому пов’язано з демократизацією суспільства [9;13, с. 11].

На сьогодні не можна говорити про існування в масштабах всієї економіки будь-якої країни Європейського Союзу чи інших зарубіжних країн спеціального механізму стимулювання сталого розвитку на національному чи регіональному рівні. Проте, для більшості країн, в яких розвинені ідеї сталого розвитку, характерна загальна тенденція посилення “перекваліфікації” традиційних інструментів та методів стимулюючого впливу на реалізацію основних імперативів сталого розвитку.

Зарубіжний досвід стимулювання сталого розвитку регіону варто розглядати з таких основних позицій як інструментальне забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, правове забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону, суб’єкти стимулювання сталого розвитку регіону.

Інструментальне забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. Досвід зарубіжних країн, в яких ідеї сталого розвитку є надзвичайно інтегровані у практичну діяльність суспільного життя, є надзвичайно цінним та цікавим для України, а тому є актуальним питання необхідності вивчення його та обґрунтування тих інструментів, які можна застосувати на практиці в українських умовах.

У різних країнах світу традиційно склались свої методи та інструменти стимулюючого впливу на розвиток економіки, суспільства та екології. У деяких країнах переважають інструменти ринкового характеру (переважно це країни з ринковою економікою – країни Північної Америки, Західної Європи, Японія, Бразилія та ін.), а інших – інструменти адміністративного характеру (країни з командно-адміністративною економікою). Також у багатьох країнах успішно застосовуються інструменти як адміністративного, так і ринкового характеру (США, Нідерланди, а також країни СНД, що мають перехідну економіку).

Розглянемо досвід застосування інструментів стимулюючого характеру у деяких країнах Північної Америки. Зокрема, у США використовують різноманітні стимулюючі інструменти. Це дозволяє максимально реагувати на виклики у сфері економіки та навколишнього природного середовища на регіональному рівні (на рівні штатів та округів). Найпоширенішими є інструменти податкового характеру, до яких відносяться:

1) штрафи – мають превентивний характер, застосовуються для прискорених переговорів щодо вироблення взаємоприємних рішень, є додатком до адміністративного стимулювання;

2) екологічні податки – підприємства з більшою собівартістю боротьби з забрудненням віддають перевагу сплаті податків, а з низькою собівартістю – максимальному зниженню рівня забруднення, щоб не платити до бюджету; існують податки на виробництво різних токсичних речовин (хімікати, нафтопродукти та ін.), – з їх допомогою створюється трастовий фонд, що забезпечує витрати уряду на знешкодження звалищ небезпечних відходів [9;13, с. 102].

3) прямі платежі за забруднення навколишнього середовища – кошти, що, на відміну від податків, стягуються тільки тоді, коли забруднення перевищує визначений наперед рівень. Саме платежі є найефективнішими з точки зору стимулювання природоохоронної діяльності, адже вони залишають право на вибір конкретних протизабруднюючих заходів за тими, хто їх здійснює. Вони дуже гнучкі у використанні, змінюючись від конкретних умов продукування забруднення, їх обсягу, безпеки і т.д. Хоча, безперечно, і податки і штрафи мають примусовий характер. Проте, платежі в США застосовуються на рівні муніципалітетів, округів і в окремих штатах (мають немасовий характер). Недоліком даного виду інструментів є те, що він не сприяє зниженню промисловими фірмами забруднення нижче встановлених норм.

4) плата за користування екологічними послугами – плата може стягуватися з користувачів товарами чи послугами, котрі здійснюють негативний вплив на навколишнє середовище. Цей інструмент використовують багато муніципалітетів. Види плати: плата за збір твердих відходів і плата за використання водою.

5) податкові пільги і прискорена амортизація очисного обладнання – використовуються разом, хоч і мають дещо відмінний за впливом ефект. Як правило, у США очисне обладнання списується за 5 років. Це сприяє оновленню засобів для проведення очисних робіт та природоохоронних заходів. Проте, недоліком є те, що через впровадження нового обладнання, практично не впроваджуються маловідходні технології. Крім цього, податкові пільги при списуванні очисного обладнання отримують лише великі підприємства, адже збільшення капіталовкладень у обладнання сприяє збільшенню пільг.

Податки і платежі за забруднення мають примусовий характер, і тому на практиці застосовуються менше, хоч теоретично є більш вигідними для застосування. Також слід відмітити, що в США і податкові інструменти, і субсидії є складовими адміністративного механізму стимулювання. Натомість ринковий механізм є більш самостійним для використання. До нього відносяться такі основні інструменти інноваційного характеру:

1) продаж “надлишків” скорочення забруднення – фірми та деякі підприємства, що змогли добитись більшого (“наднормативного”) скорочення забруднення, можуть продавати “надлишки” іншим підприємствам чи фірмам. Цей підхід ефективний при застосуванні “бульбашкового принципу”. Зміст його зводиться до наступного: обмеження на викиди встановлюється, виходячи не з окремого джерела забруднення (наприклад, фабрична труба), а для цілого підприємства чи групи підприємств, які знаходяться під однією “бульбашкою”, для якої і встановлюються стандарти граничного забруднення;

2) торгівля допусками на викиди забруднюючих речовин – підприємства встановлюють очисні споруди, використовують технології по очистці вугілля чи фінансують перехід на інші види палива.

Досить цікавим є використання такого інструменту стимулювання як екологічні ліцензії (права) на будівництво, введення у дію і експлуатацію тих чи інших підприємств, що забруднюють навколишнє середовище.

Серед податкових інструментів у Канаді використовуються наступні – податкові пільги та знижки для вкладень у природоохоронні наукові дослідження і розробки.

Канадська організація “Стале процвітання” свого часу розробила на 2009 рік документ “Будівництво пакету зелених економічних стимулів для Канади”. На сучасному етапі у Канаді пропонується застосовувати такі групи стимулюючих інструментів: прямі урядові витрати (інвестування в громадську інфраструктуру, основні засоби та землю; витрати на домогосподарства; пряма підтримка промисловості та неприбуткового сектора), інструменти податкової системи (податки на домогосподарства; корпоративні чи неприбуткові податки), регуляторні інструменти (правила енергетичної ефективності; правила зменшення забруднення; правила збереження чи захисту) [1, с. 13;9].

Кожен пропонований інструмент було обґрунтовано за такими критеріями: 1) екологічна якість стимулу (своєчасність, цільова спрямованість, строковість); 2) екологічні виплати (засіб, скорочення, ефективність джерела); 3) інші критерії (адміністративні, юридичні, акціонерний капітал).

Як правило, набір (пакет) стимулів має короткотермінову направленість і спрямований на конкретні цілі. Проте, основним контекстом документу є питання – “який вид стимулу буде найкращим для економіки та навколишнього природного середовища зараз та в довгостроковій перспективі?”. Саме тому документ містить аналіз кожного стимулу, його ґрунтовну характеристику.

Всього запропоновано 23 категорії стимулюючих заходів. Загальна кількість інструментів становить 56 заходів стимулюючого впливу. З них, до стимулів сталого розвитку, що можна застосовувати на регіональному рівні можна віднести такі форми стимулювання: інвестиції (в енерго-, водо-, та транспортну інфраструктуру, у соціальне житло); гранти, позики, гарантії позики (для відновлювальних джерел енергії, сільського господарства, добродійні гранти тощо); субсидії (конкретні цілі); податкові інструменти (податкові знижки, податкові кредити, податкові канікули як персональні чи для домогосподарств, так і для корпорацій); обмеження на здійснення діяльності тощо.

Серед країн Західної Європи можна виділити такі країни, які використовують інструменти стимулювання для досягнення сталого розвитку як країни, так і її регіонів зокрема. У Великобританії вже досить тривалий час використовуються інструменти, що сприяють конкурентоспроможності економіки. Зокрема, до них можна віднести: сприяння інвестиціям у розробку нових технологій, наукоємних виробництв, матеріалів і продукції; підвищення соціального інвестування в науку і професійну освіту [13, с. 145; 7].

У Нідерландах акцент робиться на ціноутворенні та податковій політиці. Зміст полягає у тому, що лише забруднювач навколишнього природного середовища платить. У цій країні даний інструмент є надзвичайно суворим у застосуванні. Інструменти ринкового характеру в контексті стимулювання сталого розвитку у цій країні слабо розвинуті.

Як бачимо, у промислово розвинутих країнах світу значного поширення набули податкові інструменти стимулювання сталого розвитку. Дійсно екологічні податки мають чи не найбільший стимулюючий ефект на економіку та соціальну сферу регіону. Частка екологічних податків у цілому від суми оподаткування юридичних і фізичних осіб становить різне значення і коливається в інтервалі 3–12%. Наприклад, для США ця частка становить 3,2%, Канаді – 4,5%, Німеччині – 4,9%, Нідерландах – 5,5%, Японії – 6,5%, Великобританії – 8,2%, Ірландії – 11,9% тощо [12, с.529].

А в таких країнах як Болгарія, Чехія, Словаччина, Естонія, Угорщина та Польща основними джерелами природоохоронних фондів є штрафи на забруднення, платежі за воду, повітря, викиди, а також штрафи за екопорушення, тобто інструменти податкового стимулювання [10, с. 324–325].

Крім того, згадані інструменти податкового стимулювання успішно використовуються у Франції та Італії (система пільгового кредитування, податкові канікули тощо) [6, с.61–64].

Крім того, промислово розвинуті країни широко користуються інструментами ринкового характеру. Вони дозволяють основним забруднювачам природи з вигодою для себе мінімізувати шкідливі викиди у навколишнє природне середовище.

Варто зазначити, що аспекти закордонного досвіду використання інструментів сталого розвитку розглянуто у таких працях [9;11;14;15].

Досягти сталого розвитку регіональних систем надзвичайно важко. Цей процес є складним навіть для потужних та розвинутих країн світу. Проте, інструментальне забезпечення стимулювання сталого розвитку у багатьох країнах світу сприяє досягненню цієї мети. Розглянуті нами країни для стимулювання сталого розвитку суспільства та регіональних систем використовують інструменти двох типів впливу: ринкові (з великою свободою та вибором для забруднювача навколишнього середовища), адміністративні (з чіткою регламентацією та обмеженнями для забруднювача навколишнього середовища). Кожен тип інструментів має свої переваги та недоліки, а відтак є недосконалим для практичного застосування. Тому найдієвішою, як показує закордонний досвід, є змішана форма інструментів стимулюючого впливу на регіональну систему.

Правове забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. Для зарубіжних країн характерна напрацьована правова база щодо регулювання стимулювання сталого розвитку регіону. У більшості випадків вона впливає із національних чи регіональних стратегій сталого розвитку. Адже основні положення, прописані у них, надзвичайно важливі для вироблення внутрішньої мотивації регіону до сталого розвитку.

Канада. Для Канади характерним є застосування потужної нормативної бази в галузі сталого розвитку. В першу чергу це пов'язано з екологічним законодавством, що містить інноваційні механізми досягнення сталого розвитку в різних сферах життєдіяльності населення регіонів та недопущення погіршення екологічної ситуації. До таких нормативних актів відносяться переважно федеральні закони про рибальство, про попередження забруднення арктичних вод, про чисте повітря, безпечність автомобільного транспорту, про охорону дикої природи, про національні парки, про водні ресурси, про зникаючі види фори і фауни тощо. Великої уваги заслуговують закони про охорону навколишнього середовища, прийняті у провінціях Канади (у Британській Колумбії та Альберті). У провінції Манітоба навіть прийнятий закон про сталий розвиток [13, с. 114].

США. Основна ціль прийнятої стратегії сталого розвитку США – збереження гарантованого доступу до ресурсного і екологічного потенціалу планети в умовах його зростаючого дефіциту, вразливості і боротьби, що загострюється, за більш справедливий розподіл прав за використання цих ресурсів. Також важливою є така ціль – підключення внутрішньодержавного потенціалу до змінення конкурентних позицій США у світовій торгівлі і використання для цього курсу на екологізацію сфери виробництва товарів і послуг [9;13, с. 82]. Інші цілі стратегії спрямовані переважно на глобальний характер дій американського уряду (інтернаціоналізація американських пріоритетів, збереження глобальної системи життєзабезпечення).

В цілому стратегія США щодо сталого розвитку направлена на підвищення якості життя населення через узгодження і збалансування соціальних, економічних та екологічних процесів в країні і залучення при цьому освічених людей, що несуть особисту відповідальність за свої дії.

Ірландія. У 1997 р. Урядом Ірландії була розроблена Стратегія сталого розвитку країни. Головна мета цього документу – забезпечити всесторонній аналіз розвитку

країни та її регіонів, що дозволить розвивати сталий розвиток в Ірландії. Регіональні органи влади мають нести відповідальність за регіоналізацію стратегії. Вони мають визначати регіональні пріоритети сталості, рекомендувати відповідні механізми виконання в регіонах і розвивають регіональну стабільність. Екоменеджмент повинен розвиватися за сприяння місцевого управління. Місцеві органи влади, згідно стратегії, відіграють ключову роль в досягненні сталого розвитку. Всі місцеві органи влади брали участь у розробці Місцевого Порядку денного 21 для їх областей. Уряд грає вирішальну роль у переміщенні податкового тягаря від доходів населення як об'єкта оподаткування до забрудників довкілля. Уряд розвиває відповідні економічні інноваційні інструменти: зелені заходи оподаткування і торгівля емісіями газів.

Уряд сприяє істотним екологічним програмам, що направлені на інвестування інфраструктури для того, щоб досягти сталого розвитку регіонів. Комплекс заходів направлений на сільське господарство, лісівництво, морські ресурси, енергетику, промисловість, транспорт, туризм [4].

Естонія. “Стала Естонія 21 (SE21)” – документ, у якому описана стратегія для розвитку Естонської держави, прийнята у 2005 р., з метою досягнення сталого розвитку у відповідності із глобальними принципами сталості і збереження традиційних значень Естонії. Даний документ орієнтований на тривалий час – до 2030 р. і є програмою розвитку, що торкається всіх аспектів соціального життя і стосується не лише екологічного розвитку. Важливою метою стратегії є вироблення механізмів, що гарантували б досягнення Естонією та її регіонів сталого розвитку. Основними цілями стратегії є: життєздатність естонського культурного простору, приріст добробуту, послідовне суспільство, екологічний баланс. Для досягнення цих цілей пропонуються такі механізми: забезпечення освіти, орієнтація на економічну структуру країни відповідно до зовнішніх умов, технологічний розвиток, інституційний розвиток, використання структурних фондів ЄС у бюджетній політиці, використання інновацій, екополітика (особливо, екологічна податкова політика) та ін. Всі перелічені заходи дозволять досягти сталого розвитку країни та її регіонів [2].

Позитивним є зарубіжний досвід застосування стратегії сталого розвитку регіонів. Відомими для світової спільноти є досвід стратегій сталого розвитку у таких регіонах: Усті (Чехія), Шотландія, Уельс, Північна Ірландія (Великобританія), Квебек (Канада). Зокрема, “Стратегія сталого розвитку регіону Усті на 2006–2020 рр.” передбачає реалізацію таких завдань: розвиток малого та середнього бізнесу, що діє на інноваційній основі; збільшення конкурентоспроможності в регіоні та забезпечення економічного відродження; розвиток традиційної господарської діяльності в регіоні; зменшення використання транспортних поїздок; створення потужної туристичної інфраструктури; розвиток зайнятості та забезпечення можливості працевлаштування в регіоні; збільшення освітнього рівня населення; удосконалення системи охорони здоров'я та лікування через залучення додаткового фінансування; збільшення інвестицій в оточуюче середовище, зокрема в захист повітряного середовища; сприяння зменшення кількості екологічно небезпечних місць у регіоні [5].

Висновки. Отже, варто зазначити, що основними методами адміністративного та ринкового регулювання розвитку економічних процесів, пов'язаних зі сталим розвитком та забезпеченням капіталізації економіки регіонів, є інструменти податкового характеру, а саме штрафи, екологічні податки, прямі платежі за забруднення навколишнього середовища, плата за користування екологічними послугами, податкові пільги і прискорена амортизація очисного обладнання. В умовах капіталізації економіки України варто акцент робити саме на податковому стимулюванні сталого розвитку, зокрема використовувати такий дієвий фіскальний інструмент як екологічний податок.

Список використаних джерел:

1. Building a Green Economic Stimulus Package for Canada // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sustainableprosperity.ca>
2. Estonian National Strategy on Sustainable Development “Sustainable Estonia 21” [Текст]– Tallin, 2005. – 81 p.
3. Hulse, J. H. Sustainable Development at Risk: Ignoring the Past [Текст] / J. H. Hulse – New Delhi: Cambridge University Press India Pvt. Ltd. Ottawa: International Development Research Centre, 2007. – 390 p.
4. Sustainable Development. A Strategy for Ireland [Текст]. – Government of Ireland, 1997. – 267 p.
5. Sustainable Development Strategy for the Usti region 2006–2020 [Текст] – Institute for Environmental Policy. – Praha, 2006. – 40 p.
6. Бандур, С. І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика [Текст] / Бандур С. І., Заєць Т. А., Терон І. В. – К.: РВПС України НАН України – ТОВ “ПРИНТ ЕКСПРЕС”, 2002. – 250 с.
7. Білорус, О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. досл.) [Текст] / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
8. Вахович, І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації [Текст] / І. М. Вахович – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.
9. Герасимчук, З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
10. Данилишин, Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений [Текст] / Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. – К.: СОПС України НАНУ, 1999. – 367с.
11. Мищенко С. Г. Стимулирование экономического развития: аспекты налогообложения: Монографія [Текст] / С. Г. Мищенко – Донецк: Юго-Восток, 2006. – 224 с.
12. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник [Текст] / [За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника]. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 654 с.
13. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России [Текст] – Москва: Изд-во КМК, 2002. – 444 с.
14. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання): Монографія [Текст] / В. Л. Андрущенко та ін.; [За заг. ред. В. Л. Андрущенка, В. М. Мельника]. – Ірпінь: ДПА України, Нац. ун-т ДПС України, 2006. – 209 с.
15. Шнипко, О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації [Текст] / О. С. Шнипко. – К.: Наук. думка, 2003. – 334 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.